

Hamelingo txirulariaren elezaharra euskaraz: harrera, bilakaera, transmisioa

JOSUNE BELDARRAIN AGIRRE (EHU)
GENARO GOMEZ ZUBIA (EHU)

Luis Mari Mujika Urdangarinen oroiz

Atarikoak

Haurra zein heldua izan, edonoren arreta emateko modukoak dira txirulari arratoi-ehiztariari buruzko elezaharrea kontaktzen diren gertaera harrigarriak: izurrite bat (arratoiak), pertsonaia arraro badaezpada dako bat (nigromante edo artista? iruzurtia edo iruzurtua?), objektu majiko bat (txirula liluragarria), lurpeko mundua (mendiko leizea), haur-desagertze sekulakoa (130 neska-mutiko) hamelindar orok oroit izango zuena. Alegiazko osagai horiengatik guztiengatik, beharbada, ugariak dira elezaharrari buruzko aldaerak eta ikerlanak.

Aldaerei¹ gagozkiela, hiru kontaera gailentzen direla esango genuke: Grimm anaiena (1806), Mérimée-rena (1829) eta Browning-ena (1843). Ezberdinak, formaz, tonuz zein edukiz. Nagusiki, XVI. eta XVII. mendeetako zenbait aldaeratan oinarritu ziren autoreok beren obrak idazteko, geroago ikusiko dugunez.

[1] Honako hauek irakurri ditugu: Verstegan, Wanley, Naubert, Goethe, Brentano&Arnim, Grimm anaiak, Mérimée, Browning, Schwob.

Ikerlanei gagozkiela, mugarria izan zen Hamelingo udalak 1984an antolatu zuen biltzarra, elezaharrean kontaturiko gertaeren 700. urteurrenaren karietara antolatua, hain zuzen. Hogeita bost ikertzailereren estudioak argitaratu zituen udalak Norbert Humberg-en ardurapean. Horietako batzuk hartu ditugu gure lanean oinarri gisa: Hans-Jörg Uther, batez ere; baita ere, besteak beste, Wolfgang Mieder, Helmut Fischer eta Otto Holzapfel.

Oro har, errotua dago iruditeria kolektiboan, Europako mendebaldeko jendearenean behinik behin, arratoi-ehiztariaren istorioa, Hamelingo txirularia ere deitua. Leku propioa dauka Aarne-Thompson-Uther sailkapen-sisteman (ATU 570*) eta honela laburturik agertzen da “The Rat-Catcher (Pied Piper of Hamelin)” sarrerapean²:

Arratoiek eta saguek hiria inbaditu dute. Arropa koloretsu bitxiz jantzitako gizon batek biztanleei hitzeman die, ordain-sari baten truke, piztiok kanpora aterako dituela. Txirula joaz animaliok liluratu ditu eta ibai batean ito ditu. Hiritarrek uko egin diote pagatzeari (beren hitza betetzeari) eta esku hutsik alde egin du txirulariak.

Geroago, ehiztari jantzita itzuli da. Jo du txirula eta haur guztiek jarraitu diote hiritik lekora. Mendi aldera eraman ditu eta inork ez ditu berriz ikusi. (Uther, 2004: 341)

XVI. mendearen erdialdekoak dira dokumentatu diren lehen erreferentziak (op. cit.). Garai hartako autore eklesiastikoez etsenplu modura erabiltzen zuten haurren exodo hura guraso axolagabeak ohartarazteko seme-alabak zaindu beharraz (Uther, 1984: 21). Bestalde, deabrua jotzen zen esplikaziorik gabeko gertaeren erruduntzat, eta haurren desagertzea gertakari esplikaezin horietako bat zen: gure elezaharreko protagonista haur-ebasleak halako deabruzko izaera izaki, ederki egokitzen zen istorioa autore haien jardunerako. Nolanahi ere den, hamaika istorio eta etsenplutan agertzen zen deabrua XVI.-XVII. mendeetako konpilazioetan³ –protestante zein katolikoenetan–, portaera desegoki usteko jendeari mehatxu egiteko. Uther-ek mehatxu-funtzioa nabarmentzen die elezaharraren orduko lekuko idatziei (ibidem).

[2] Artikulugileok moldatua.

[3] Andrea Hondorff-en *Promptuarium exemplorum* (Leipzig, 1573) aipatzen du Uther-ek. Etsenpluetako batean haurren irteera aipagai da. Bestalde, Azpimarratzekoa da Grimm anaien iturrietako bat dela Hondorff.

Ilustrazioarekin erabat aldatu zen istorio zaharrak ikusteko modua, eta kontzientzia kritikoarekin epaitzen eta balioesten hasi ziren. Horrek, nolanahi ere den, eragin zion arratoi-biltzailearen istorioari. Izan ere, zalantzatan jarri ziren istorioan kontatzen diren gertaerak, eta, hartara, egiantzik batere gabeko istorioen mailara desklasatu zen (ib.: 22).

Erromantiko alemanek, berriz, goragoko leku batean jarri zuten. Istorioa hitz-jario burugabetzat eta neurrigabetzat joa izan arren, gaiari heldu zioten Grimm anaiek, Erdi Aroko eta garai berrietako monumentu literarioak berpizteko asmo orokorraren barruan. Grimm anaien lantegitik pasatu ostean, gaur arte iraun du haien bertsoiak⁴.

Bestelako bideetatik ibili da kontakizuna XX. mendean. Elezaharriaren materialak erabiliz kontakizuna erabat iraultzen duten zenbait literatura-lanen berri eman zuen Wolfgang Mieder-ek 1984ko biltzarrean. Hona adibideren bat: Bertolt Brechten “Die wahre Geschichte vom Rattenfänger von Hameln” (c. 1941) poema satirikoa, zeinean txirularia -hau da, Hitler- haur xaloen -hau da, populua- salbatzaitzat aurkezten baita (Mieder, 1984: 119); Brechtek ez ezik, beste zenbait autoretok ere erabili zuten sinbolo-metonomia hori beren obretan. Dena dela, literatura-testigantza goibel horietaz gainera, beste zenbait marrazki barregarri ere bildu zituen Miederek, zer-nolakoa den erakusteko, publizitatearen eta karikaturen arloetan, txirulari arratoi-ehiztariaren irudiaren erabilera (ib.: 122).

Elezaharra eta haren jatorria

Herri-narratibako generoen ezaugarriak aintzat hartuz gero, elezaharra dugu istorioa. Folklore-biltzaile adituen esanei erreparatu, bestela: “Das Märchen ist poetischer, die Sage historischer” (J. Grimm & W. Grimm, 1993: 15). “Cuento es toda narración popular cuyos personajes, lugar de la acción y el tiempo son indeterminados. *Antziñan* (antiguamente), *etxe batean* (en una casa), *aita bat hiru semeekin bizi ementzan* (vivía un padre con tres hijos). En la leyenda, por el contrario, los personajes y el lugar de la acción son determinados” (Barandiaran, 1973: 240). Hartara, kontakizunak baditu elezaharretan izan ohi diren osagaiak: denbora jakin batean gertatua (XIII. mendea); leku jakinetan (Hamelin hiria eta

[4] Uther-ek adierazten duenez (1984: 23), geroagoko bertsoiek ez dute nagusitzerik lortu.

Weser ibaia, Saxonia behearean); pertsonaia jakin eta zehatz batzuk (Hamelingo haurrak, alkatea eta gainerako herritarrek, batik bat). Baina, osagai horiek ba al dute historia-oinarririk?

Osagai historikoaren egia lausoa da, elezaharretan ohi den modura, desitxuratzeen eta mistifikazioen mende egoteagatik.

Adibidez, Erdi Aroko gurutzadekin –hobeki esateko, zenbait haurgurutzadarekin– lotu izan da Hamelingo haurren partiada. Zenbait kronikatan dokumentaturik agertzen dira Erdi Aroko “pueri” direlakoen migrazioak; adibide labur bat ematearren, Lyreko normandiar abadiako kronika batean aipamen hau irakur daiteke: “Anno 1212: Fecerunt pueri processionem” (*Thesaurus novus anecdotorum*, 1434. In Raedts, 1977: 282). Dena dela, Raedtsek bere estudioan ondorioztatu zuenez (1977: 297), *pueri* direlakoak ez daitezke haurtzat har, gaur egun ‘haur’ kontzeptua ulertzen den moduan soilik; gurutzadetako kroniken ikertzaileek *puer* hitza *haur* hitzaren zentzuan ulertzen badute ere, hitz horrek egoera edo maila soziala denotatzen du –Raedtsi jarraituz– adina baino gehiago: jende behartsu alderraia, beren eguneroko miseriatik ihesi zebilen jendea, ezer galtzekorik ez, eta Europan barrena erromes ibili ziren jendeosteak (ibidem: 300). Ez dirudi, beraz, halako lotura zuzenik daukatenik historia-gertakariak eta istorioan gertatuak.

Beste zenbait teoria ere badira haurren desagertzeari buruz, hala nola izurriak, ekialdearen kolonizazioa⁵, sekta-buru baten ekimena, eta abar. Dena dela, alde batera utziko ditugu halakoak, ez baita artikulu honetako gaia.

Zenbait aldaera

Egia historikoa zeinahi delarik, ahozkoan eta idatzizkoan bizi izan da kontakizuna Erdi Arotik XVIII. mendearen bukaerara arte, eta, Grimm anaiek beren bahetik pasatu eta elezahar aleman gisa finkatu zutenetik hona etenik gabe transmititu da, hura aldatuz, parodiatuz, bertsotan jarritz, eta abar.

[5] Dobbertinek Hamelingo haurren galera lotzen du Nicolaus von Spiegelberg konteak Pomerania eta Baltiko aldera egindako espedizioarekin, Kopan herrira, hain zuzen, Darlowo hiriaren ondoan (alemanez, Rügenwalde). (Cf. Hans Dobbartin, *Quellenaussagen zur Rattenfängersage*. Niemeyer, Hameln 1996)

Hedadura geografikoari dagokionez, Alemaniaz kanpo, hainbat aldaera erregistratu dira beste hainbat herrialde eta hizkuntzatan ere, hala nola Norvegia, Danimarka, Ingalaterra, Austria, Italia, Hungaria, Polonia (Uther, 2004: 341).

Ahozko lekukoei dagokienez, Clemens Brentanok eta Achim von Arnim-ek aldaera bat jaso zuten beren *Des Knaben Wunderhorn* kantu zahar alemanen bilduman (“Der Rattenfänger von Hameln”, 1806: 44.-46.) hamar lauko oktosilabotan. Bestalde, Grimm anaiek “Die Rattenfänger” kontakizun bitxia bildu zuten beren *Deutsche Sagen* bilduman (1816), Bohemia alemanean jasotako lekukotza, hain zuzen.

Idatziz, berriz, autore andana batek beren sor-lanetako lehengai modura hartu zuen. Hona zenbait:

- Benedikte Naubert. “Die hamelschen Kinder, oder das Märchen vom Ritter St. Georg” (1791) argitaratu zuen, bera zela egilea aitortu gabe⁶, *Neue Volksmärchen der Deutschen bildumako 2. liburukian*. Bi elezahar lotzen ditu narrazio berean: san Jurgiren eta herensugearen kontakizuna, alde batetik, eta Hamelingo haurren istorioa bestetik. Hona txirulari arratoi-ehiztariaren zenbait kontu eta nolakotasun: Thilo Hallad (2013: 162 eta hh.) izena ematen dio Naubertek txirulariari, zeinak bere burua aurkezten baitu hamelindarren aurrean arratoi- eta sugeuxatzaille gisara; Afrikatik etorria dela dio, eta bere zakuetako batean daramatza Bastilla suntsituan bizi zirenak bezalako arratoi gizenak eta, baita ere, besoaren lodierako sugeak. Izaera deabruzkoa du, eta aztikeria darabil bere asmoak lortzeko. Txirulasoinuaz 129 haur⁷ xarmatu eta bahitzen ditu. Inguruko muino batera iritsita, lurpeko eremuetan murgiltzen ditu. Beste zakuto bat darama soinean, eta barruan zenbait azti-liburu eta beste zenbait nigromantzia-tresna, lurpeko izakiei larderia emateko. Lurpeko bidaian, Wesser, Elba eta Danubio ibaien azpitik joan dira; sorgin batek Thilo Hallad hil du eta, xarmaduratik aske, Transilvanian azaldu dira haurrak agerira. *Nouvelletik* gehiago du Nauberten obra honek elezaharretik bai-

[6] 1839an jakin zen nork idatzi zuen obra, Benedikte Naubert (1756-1819) hil eta handik hogeiturotera (Fischer, 1984: 165).

[7] 129 horiei Hamelingo alkatearen familiak adoptaturiko Georg haurra gehitzen badiogu, 130 ditugu, elezahararen aldaera gehienetan ematen den kopurua.

no. Ipuinen eta elezaharren ohiko arauetatik urrun dabil istorioa, eta txirulari arratoi-ehiztariaren elezaharreko materialak eta gaiak nahieran erabiltzen ditu. Heroiak –Georgek–, ohi bezala, zenbait maila gainditu behar ditu amaiera ona izateko. Fischer-en ustean (1984: 165), Nauberten lanak balio du erakusteko zer-nolako erabilera literarioa ematen zitzaion herri-literaturari ilustrazioaren bukaera aldean; halaber, abentura-eleberritzat jotzen du. Eta izan, bada benetako abentura-bidaia.

- Goethek “Der Rattenfänger” poema (1802) ondu zuen hiru zortzikotan.
- Grimm anaiek “Die Kinder zu Hameln” moldatu zuten beren *Deutsche Sagen* bildumarako⁸ (1816). XVI.-XVIII. mendeen bitarteko hainbat etsenplu, kontakizun eta kronika⁹ bilduz eta berri-datuz osatu zuten. Bi atal ditu kontakizunak: lehenengoan, arratoi-ehiztariaren istorioa eta haurren desagertzea kontatzen da; bigarrean, zenbait azalpen datoz ia txosten modura: zer ohitura zuten hamelindarrek haurrak desagertu ziren kalean; zer izen duen haurrak desagertu ziren mendiak; haurrak Transilvanian berriz agertu zirelako aierua; eta hiriko udaletxean jarritako bertso-lerroak. Istorioaren egiantzekotasuna sendotzen dute datu horiek guztiek.
- Prosper Mériméek bere *Chronique du temps de Charles IX* obran (1829) txertatu zuen txirulariaren istorioa buhamisa baten ahotan, liburuko “Les Reîtres” kontakizun-markoaren barruan¹⁰. Tonua bestelakoa bada ere, Grimm anaiei kontakizunari jarraitzen dio, funtsean.
- Robert Browningek 1842ko udaberrian idatzi zuen *A Child’s Story* poema, William Macready aktorearen semearentzat, gaisorik baitzegoen. Hurrengo urtean argitaratu zuen “The Pied Piper of Hamelin” poema¹¹, *Bells and Pomegranates* koadernoska-bilduma-

[8] Itzulpena, eranskinean.

[9] Orotara, hamar dira aitortuak: Erich, Kirchmayer, Weier, Meibom, Hondorf, Becherer, Seyfried, Hübners, Verstegan eta *Die hamelsche Chronik*. Baina idazki gehiago igaro ziren Grimm anaiei atelierretik, «u. a. m.» laburdurak adierazten duenez. Erreferentzia zehatzen berri jakiteko: Brüder Grimm, 1816: 330.

[10] Itzulpena, eranskinean.

[11] Kate Greenaway-ren ilustrazio ederrez hornituta argitaratu zen 1888an (London, New York, Frederick Warne). Edizio elektronikoa sareratu zuen Jian Liuk 1998an.

ko 8 aleetako bat (1841-1846), hain zuzen. Nolanahi ere den, Browning aldentzen da Grimm anaien eta Mériméeren bertsoetatik. Ingelesezko bertsoetan oinarritu zen berea idazteko, Blamires ikertzaileak (2009: 215-217) zehazten duenez: Richard Verstegen-en *A restitution of decayed intelligence* liburuko kronikatxo bat (1605), eta Nathaniel Wanley-ren *The Wonders of the Little World* historia-liburuko kontakizun bat (1667). Wanleyrena kontsultatu zuela esan arren (Blamires, ibidem), 1376ko data jarri zien Browningek gertaerei, Verstegenek bezala, hain justu; Wanleyk, berriz, 1284ko data, Grimm anaiek beren *Deutsche Sagenen* jarri zuten moduan. Verstegenek dira, halaber, Transilvaniari buruzko azalpena, Hamelingo kale jakin batean musikatresnarik ez jotzeko debekua, eta udalaren agiri publikoetan, Jesukristoren jaiotzaz geroztiko dataren ondoan, haurrak desgertuz geroztiko data ere jartzeko erabakia. Esan bezala, Grimm anaien bertsoaren aldean diferentzia nabarmenak erakusten ditu Brownningen bertsoak. Nola generoan eta tonuan (txantxa eta isekatik asko du), hala argumentuaren harian ere. Esaterako, alkatearen eta udalbatzaren protagonismoa areagotzen da, eta haien izaera zekena eta barregarria agerian uzten da; Hamelingo populuaeren haserrea adierazten da hiriko agintaritzari irtenbide eskean; ardo bikainez bustitako jai-ospakizunaren pasartea gehitzen da; mutiko herrenaren figura¹² agertzen da, eta Grimm anaieneko haur mutua eta haur gorra, berriz, ez dira azaltzen; eta, amaierako bertso-lerroetan, narratario bati zuzenduta (Willy delako bat; William Macready bera ote?), irakaspen gisako bat esplizitatzen da: hitzemanak egina zor duela, alegia.

- Marcel Schwobek *La Croisade des enfants* (1896) nobela laburrean hizpidera ekarri zuen Hamelingo istorioa, 1212ko “Haurren gurutzada” mitikoaren gaia gaitzat harturik. Zortzi pertsonaiaren monologoek osatzen dute obra, eta Inocencio III.aren kontaketan agertzen da aipamena. Pertsonaiaren izaera malefikoari eusten dio Schwobek:

Deabrua gogotik jabetu zen haurrez, Jauna, dakizun bezala.
Behinola, arratoi-atzemaile itxura hartu zuen, eta txirularen

Gauza ona litzateke euskarara ekartzea. Hona helbidea: <http://www.indiana.edu/~librcsd/etext/piper/>

[12] Verstegenen bertsoan dugu mutiko herrera, eta ez Wanleyrean.

soinuarekin Hamelingo hiriko haur guztiak eraman zituen. Zenbaitek dio Weser ibaian ito zirela dohakabeok; beste zenbaitek, mendi mazela batean itxi zituela. (Schwob, 1925: 86)¹³

Istoriaa aintzat hartu duten autoreen zerrenda areago zabal liteke, literaturaren arloan ez ezik, baita bestelako arte-arloetan ere. Aski delakoan gaude, hautatuak hautatuta.

Gatozen orain baina, euskarazko aldaeren eremura. Ba ote Hamelin tankerako hiririk, txirulari arratoi-ehiztaririk, haur-desagerpenik euskarazko kontakizunetan?

Txirulari arratoi-ehiztariaren kontakizuna euskaraz

Ahozkoan ez da jaso, guk dakigula, halako istoriorik: Cerquandek, Websterek, Barbierek, Ariztiak, Azkuek, Barandiaranek, Arratibelek, Etxebarria Ayestak eta gainerako herri-ipuina biltzaile eta berridazleek halakorik ez dute beren bildumetan.

Dena dela, ohartzekoa da Azkueren *Kukubel* ipuinean agertzen dela txirula magikoaren motiboa (1989: 205-207). Hamelingo txirulariak arratoiak zein haurrak xarmatzen ditu txirularen bitartez; Kukubel neskaxa baserritarrak, berriz, “entzun dagianari dantzan eragiten” dio txilibitu magikoaren bitartez, izan ardi, bildots, herritar xume zein abade-ehiztari.

Idatziaren esparruan, berriz, Julene Azpeitiak egin zuen lehenbiziko itzulpen egokitua; “Arratoi batzallea” jarri zion izenburu eta *Amandrea-
ren altzoan* (1961) liburuan agertu zen. Oso gertutik jarraitu zion Prosper Mériméeren istorioari, eta sorburu-testua aipatu zuen ipuinaren bukaran: “*Prosper Mérimée’n «Le preneur de rats»etik euskeratua*”. Jatorrizkoan, lehenago esan bezala, kontakizun-marko zabalago batean (“*Les Reitres*”) txertatua dago ipuin hori, eta handik erauzia dugu istorioa, eta ipuin beregain modura aurkeztua. Gerora, *Jolasketa* umeentzako irakurgai-liburuan (Bilbo, 1965) jaso zion ipuina Santi Onaindiak.

Hirurogeiko hamarkadatik aurrera, ikastolen aldeko mugimendua-
rekin batera eta euskalgintzako ekintzaileen adoreari esker, zenbait

[13] Artikulugileok itzulia.

ipuin eta ipuin-bilduma argitaratzen hasi ziren Euskal Herrian, ipuin klasikoak oinarri zituztela maiz.

- Jon Oñatibia izan zen istorio hori liburuxka irudidun batean euskarara ekartzen lehena (*Hamelin'go txirularia*, 1964) Edili bere argitaletxean. Azpitulua du ipuinak, gaztelaniaz eta parentesi artean (*El flautista de Hamelin*); horrek adierazten du gaztelaniazko egokitzapenen batetik itzuli zela ipuina. Mutiko herrenaren figura ageri zaigu, eta, haren makurra zela medio, mendiko leize zuloan galtzetik salbatu zen; hartara, mutiltxo herrena heroï bihurtua dugu: txirulariak galdutako txirula jo zuen, mendia ireki zen, eta haurrak etxeratu ziren. Bukaera eztitua, inondik ere.
- Antzeko bukaerarekin argitaratu zuen Maves argitaletxeak *Hamelingo xirularia* (Bilbo, 1977) liburu irudiduna. Ez egokitzaila-aren ezta itzultzailearen izenik ere ez da ageri; bai, ordea, De Villa irudigilearena. Jatorrizko elezaharrak ez daukan osagai moralez ziprztindua dugu bertsio hau: alkatearen damua eta barkamen eskea gehitzen dira.
- Ildo beretik, “Hamelingo txirularia” (1987) idatzi zuen Jose Antonio Retolazak “bizkaieraz eta gipuzkeraz edo batuaz” Kili-Txortako *Arrotz ipuinak* bilduman, Pia Goiriren irudiekin horniturik. Mutiko herren batek askatzen ditu gainerako umeak mendi-zulotik. Ez dago ordea osagai moralik, ekintza soila bai-zik. Europako ipuin ezagunak euskaraz umei eskaintzeko ekimena izan zen Retolazarena.
- Bestalde, Chiqui de la Fuente marrazkilariaren *Hamelingo xirularia* komikia plazaratu zuen Kriselu argitaletxeak izenburu berberarekin (1989), Berriotxoak itzulia. Modu parodikoan jorratua dago istorioa; dena dela, parodiak parodia, musikaren balio komunikatiboa aintzatesten da paratestuetan oso tonu serioan. Nabarmentzekoa da, bestalde, istorioa naturalizatze aldera, euskaratzaileak eginiko aldaketak: haurren euskal izenak eta, gazta zerrenda baten barnean, Idiazabal sor-markako gazta. Browningen bertsioan oinarritua dela agerikoa da.
- Xabier Kintanak haurrentzako zenbait ipuin egokitu zituen Fher argitaletxearentzat, eta “Hamelingo txirularia” izan zen horietako bat (*Txano gorritxo eta beste ipuin batzu*, 1992). Edili eta Ma-

ves argialetxeen lanetan bezala, mutiko herrenaren figura dugu bukaeran, heroi bihurtua. Moral-osagaiak areagotzen dira: alkateari bere zikoizkeria damutu zaio.

- XX. mendearen hondarrean, Jaume Celak egokitua eta Joxan Ormazabalek itzulia, *Hamelingo xirularia* (Donostia, 1997) argitaratu zuten Elkar eta La Galera argialetxeek. Hasierako paratestuetan garbi adierazten da kondaira aleman batean oinarritua dela. Edizio oso zaindua da, Cristina Losantosen ilustrazioekin hornitua, atsegin estetikoak sorraraztea helburu. Bertsio honek halako mundu ideal baten ideia transmititu nahi duela ematen du, zeren-eta mutiko herrenaren ahotan jartzen baita ezen musika hark esaten zuela mundu zoragarri batera helduko zirela, non ikusiko omen zituzten era guztietako loreak eta mila koloretako txoriak, eta ez omen zen pobrerik izango, ez gaixotasunik ezta tristurarik ere. Browningen *The Pied Piper of Hamelin*-en pasarte baten berridazketa librea dugu pasarte hori.

XXI. mendea hasi zenetik hona aurreko mende osoan baino argitalpen gehiago ditugu. Jatorrizko elezaharrari hurbiltzen zaizkio batzuk.

- Kalandraka argialetxeak, esaterako, album ilustratu zaindua plazaratu zuen (*Hamelingo xirularia*, 2002). Xosé Ballesterosek moldatu zuen istorioa, eta hein handi batean jatorrizkoaren hari nagusia errespetatu zuen, ez baitzuen bukaera ezirik asmatu, ez moral-osagairik erantsi; aitzitik, elezaharraren bukaera latzari eutsi zion, alegia “haurrik gabe gelditu ziren Hamelingo etxeak”. Koldo Izagirrek euskaratu zuen eta Samuel Ribeyronek egin zituen irudiak.

Bertsio literario kanonikoetatik urruntzen dira, berriz, beste batzuk. Honako argitalpen hauetan, haurrak atzera berriz itzultzen dira etxera, eta egokitzaileek ondorio moralen bat edo beste agertzen dute ipuin bukaeran:

- Esaterako, Hamelingo biztanleek, “txistularia” gogoan dutela, beti betetzen dute agindutakoa, Miguel Jimenezek egokitutako eta Eli Ituarte euskaratutako alean (Gero, 2004).
- Halaber, hamelindarrak “aurrerantzean ez ziren hain diruzale eta gezurtiak izango”, Myriam Salayerok egokitutako eta Aintzane Atelak euskaratutako bertsioan (Aizkorri, 2007).

- Alkatea lotsatu egiten da Pilar Camposek egokitutako eta Antton Irustak euskaratutako istorioan (Susaeta, 2010). Paratestuetan Robert Browning autorea aipatzen da, egokitzapenaren oinarria haren poema dela adierazi nahiz.

Osagai arrotzak eransten dituzte beste zenbait bertsiok:

- Esaterako, izenburuan ez ezik (*Hamelingo txistularia eta Txirri, Mirri eta Txiribiton*, 2012) ipuinean sartu zituen Erika Elizari egokitzailak euskal pailazo ezagunak, protagonista moduan. Haurren festa eta jaialdia gehitzen dizkie kontakizunari. Bidenabar, irakaspen moral gisa, “alkatea betiko zigortu zuten”.
- Jatorrizko elezahararekin zerikusirik ez duen istorio bat asmatu zuen Enric Lluchek (Erein, 2014), Hamelin, arratoiak, alkatea, musika-tresna jotzaile bat eta ordainsaria aipatuagatik.

Bestalde, genero-aldaketa dugu egokitzapen hauetan, bertsifikazioa, zehazki esateko:

- Musikaren eta haur-poesiaren alorrera eraman zuen Imanol Urbietak Hamelingo txirulariaren istorioa *Bazen behin...* kantu-bilduman (Xirula Mirula, 2004). Erabat estilizatu zuen ipuina guztiz modu librean, haur-poesiaren ohiko baliabide estilistikoekin: onomatopeiak, paralelismoak, umorea, irudi iradokitzaileak, erritmoa...: “Hamelingo saguak, / Hauek dira, bai, kontuak. / Trumilka eta xiuxiuka eta milaka datoz korrika. / Ganbaran ras eta ras / Logelan xiu eta xiu. / ...”. Txirulari gazte baten etorrera aipatuz, bukaera zabalik utzi zuen Urbietak. Jatorrizko elezahararen ebokazio moduko bat da kantua, entzuleek istorioa eza gutzen dutelakoan.
- Urko Egañak (Lanku, 2015) bertsoaren alorrera eraman zuen ipuina, istorioa zortziko txikitan emanda lehen pertsonako kontalari batek. Alkatea handiki harroa da, eta hamelindarrak lepatenteak; txirulariak, berriz, ez du makurrik, eta justizia ekintza dirudi haren mendeku-hartzeak: “[Txirularia] Berriz joan zen / urrearen bila / ta alkateak berriz / izorra zedila! / Alferrick egin zuen / halako lan pila / baina geldirik ez zen / gelditu mutila. / Mendeku bila joan zen / hurrengo goizean, / ta txistuka hasi zen / aurreko antzean. / Jotzen ari zen soinu / hark erakartzean / herriko ume denak / zituen atzean. / Herria gelditu zen / hutsik eta triste, / umerik gabe eta / hiru lepatente. / Inoiz

Hamelinera / joaten bazarete / iristean soinu bat / entzungo dezute. //

Zenbait ondorio

1. Formatu eta forma narratiboei dagokienez:

	xx	xxi
Elezaharra/Itzulpen egokitua	1	-
Ipuina - Liburu ilustratua	4	6 (-1)
Ipuina - Albuma	1	1
Komikia	1	
Haur-poesia		1
Bertsoa		1

Ikusi dugunez, modu askotara argitaratu da euskaraz. Julene Azpeitiaren itzulpen egokitua da bertsiio kanonikoetako baten osagaiei eusten dien bakarra.

Ohikoena da, berriz, alderdi espazio-tenporala indeterminatua bilakatzea (1284. urtean ordez, *antzina, aspaldi batean*, edo *garai batean*; *Weser ibaia* ordez, *erreka* edo *ibaia*; *Koppenberg mendian* ordez, *mendi batean*). Kopuruekin, berdin (130 *hur* ordez, *haurrak* edo *hur guztiak*). Herri-ipuinen tankera hartzeko, hain justu; bai baitirudi enbarazu egiten diotela halako erreferentzia zehatzek irakurgarritasunari.

Kasu bakanetan ezohiko molde batzuetara lerratu da kontakizuna: komikia, modu parodikoan (De la Fuente/Berriotxo); haur-poesia (Urbiet); bertsoa (Egaña).

2. Argumentuari dagokionez:

xx		xxi	
eutsi	aldatu	eutsi	aldatu
2	5	1	8

Bistakoa da: egokitzaileen eta argitaletxeen eskuetan jarrita, halako kontakizunak ez dira objektu egonkor eta aldaezinak. Lizentziak hartzen dituzte egokitzaileek, lizentzia handiegiak hartu ere, elezaharraren bertsiio klasikoen egitura erasateraino.

Dena dela, aldaketarik esanguratsuen bukaerari dagokiona da:

Grimm anaien, Mériméren, eta Brownigen bertsioetan, behin mendiko leize-zuloan desagertuta, haurrak ez ziren sekula etxeratu. Euskal egokitzapenetan, ordea, 15etik 11tan itzultzen dira gurasoen ondora; hirutan soilik eusten zaio elezaharraren bukaerari (Azpeitia, 1962; Cela/Ormazabal, 1977; Ballesteros/Izagirre, 2002), edizio zainduenetan hain zuzen; beste hiruretan ez bata ez bestea, bestelako argumentuak garatzen direlako. Haurrak etxeratzen diren hamaika horietan, gehienetan, haur herrenak askatzen ditu gainerako haurrak leize-zulotik, bide bazterrean aurkitu duen txirula joaz. Bada, heroi bihurtzen da herrena horrela, eta amaiera ‘zoriontsua’ erdiesten du ipuinak.

Esan dezagun, beraz, XX. mendeko 60ko hamarkadatik hona ez dela zuzena, egokitzaila eta argitaletxeen praxian, tragedia kutsuko pasadizorik edo pasarte beldurgarriak agertzea elezahar honen haurrentzako egokitzapenetan. Bestela esanda, bukaera manipulatu eta eztituz, jatorrizko elezaharrak berezko duen larritasuna kentzen zaio istorioari eta, hartara, arindua hartzen du haur irakurle/entzuleak, beldurrak uxatzen ditu; eta gaizkiaren mehatxua aienatzen da.

3. Irakaspenei dagokienez

xx		xxi	
bai	ez	bai	ez
1	6	6	2

Irakaspenak eta ekintza zentzagarriak gehitu dira XX. eta XXI. mendeetako egokitzapenetan, halakorik ez bazegoen ere Grimm anaien eta Mériméren bertsioetan.

Dena dela, Brownigen poeman (1888: 47) honelako zerbait iradokitzen da: hitzemanak egina zor. Hortik datozke, neurri handi batean, euskarazko bertsioetan azaltzen diren irakaspen gisako enuntziatuak eta gainerako ekintzak, honela adieraziak:

- “Alkateak txirulariari barkamena eskatu, eta agindutakoa eman zion” (Maves, 1977).
- “Alkatea bere zikoizkeriaz damutu zen” (Kintana/Fher, 1992).
- “(Hamelindarrak) Aurrerantzean ez ziren hain diruzale izango, eta ez zuten gezurrik esango” (Atela/Aizkorri, 2007).

- Alkatea “betirako zigortu zuten” (Elizari, 2012).

4. Kultura-erreferentziei dagokienez

xx		xxi	
eutsi	kendu	eutsi	kendu
1	6	-	9

Bakundu eta bakandu ohi dira halako xehetasunak. Hobeto esateko, desagertu dira egokitzapen guztietan, salbu eta Julene Azpeitiaren itzulpen egokituak. Hona zenbait galera eta mozte garrantzitsu:

- Erabat galdu da *bungelose* esaten zitzaion kaleari buruzko azalpena, Grimm anaien bertsioan agertzen dena; eta *Pied Piper’s Street*-ari buruzkoa ere bai, Browningen bertsioa.
- Baita udaletxeko bertso-lerroen idazkunari buruzkoa ere, Grimm anaienekoa.
- Orobat, Transilvaniari buruzko aierua: herrialde hartan agertu omen ziren haurrak, Grimm anaien, Mériméeren, eta Browningen bertsioen arabera.
- Gauza bera, Hamelingo elizako beirateari buruzko azalpenari buruz, Grimm anaien, Mériméeren, eta Browningen bertsioetan aipatua.
- Berdin, leize ondoko oroitarrien xehetasuna, Grimm anaiek, Mériméek eta Browningek agertzen dutena.

5. Zein aldaera atxiki dituzten euskal bertsioek:

	xx	xxi
Grimm anaiak	-	-
Mérimée	1	-
Browning	6	5
?	-	3

Bateko eta besteko motiboak aintzat hartuta, Browningen aldaerara makurtzen dira euskal egokitzapen gehienak aztertutako bi epeetan, bistan denez. Hala ere, Browningen poemaren aldean, oso prosifikazio erasanak dira, inausiak, oro har.

Bukatzeko

Erregistro-aldaketa pairatu du urteen joanean arratoi-ehiztariaren kontakizunak, entzule-irakurle mota aldatu delako, hain zuzen: jasotzaileak ez dira jada Erdi Aroko eliztarrak, ezta XIX. mende hasierako burgesak ere. Bitartekariak ere aldatu dira: ez dira jada apaizak eta artzainak, ezta idazle erromantiko herri-tradizioaren biltzaileak ere.

Egun, haurrak berak dira jasotzaileak, eta merkatu editoriala da, nagusiki, bitartekaria. Horrek ekarri du hizkuntza-erregistroa apaltzea.

Testu klasikoak manipulatu, irakaspenak gehituz, kultura-erreferentziak kenduz, etengabe berridatzi da kontakizuna. Oro har, haurrentzako ipuin bihurtzerainoko degradazioa jasan du elezaharrak euskal sisteman; alde batera utzita, lehen ere esana dugu, Julene Azpeitiaren itzulpen egokitua.

XIX. mendeko bertsio kanonikoak (Grimm anaiak, Mérimée, Browning) zokoratu dira, eta ugalduta, berriz, egokitzen erasanak. Bakarren bat, neurrigabeko fantasia absurdoz betea, eraldatua, jatorrizkotik hiriaren izena baino askoz gehiago ere gordetzen ez duela.

Galdu da, hartara, elezaharraren osagai misteriozkoa, batetik; eta, tonu irrigarrira aldatu denetan, txirulari arratoi-saltzailearen izaera deabruzkoa bestelakotu da. Ez da jada haur-ebasle iruzurtia, artista iruzurtua baizik; ez da jada pertsonaia iluna, poz-emailea baizik.

Desitxuratze horretan zerikusia izan dezake Browningen bertsioa gailendu izanak. Poema horrek, badu bukaera aldeko bertso-lerroetan txirulariaren aldeko mezua: nori berea zor zaio, baina are gehiago zor zaie hitzemana txirulariei, artistei alegia. Beraz, gizartean betetzen duten funtzioa aitortu behar da eta artistak saritu, La Fontainek sotiltasunez *Ttirritta eta Txindurria* alegian, esan ez baina, iradoki zuen bezala.

Bibliografia

- Azkue, Resurrección María (1989). *Euskalerraren Yakintza. Literatura popular del País Vasco. Ipuin ta irakurgaiak. Cuentos y leyendas*. [2. liburukia]. Bilbo, Madrid: Euskaltzaindia, Espasa-Calpe.
- Blamires, David (2009). *Telling Tales: The Impact of Germany on English Children's Books 1780-1918*. Open Book Publishers. 215.-217. Hemendik eskuratua: <http://books.openedition.org/obp/570>

- Brüder Grimm (1816). **Die Kinder zu Hameln**. In *Deutsche Sagen*. Band 1. Berlin: Nicolaischen Buchhandlung, 330.-333. Hemendik eskuratua: https://de.wikisource.org/wiki/Die_Kinder_zu_Hameln
- Brüder Grimm (1993). Vorrede der Brüder zum ersten Band. In Hans-Jörg Üther (argit.), *Deutsche Sagen*, Lehen liburukia, München, Diederisch, 15.-25.
- Fischer, Helmut (1985). Literarische Transformation: die hamelschen Kinder oder das Märchen von Ritter S. Georg. In *Geschichten und Geschichte. Erzählforschertagung in Hameln Oktober 1984*, Norbert Humburg-en edizioa, Hildesheim, Lax, 159.-166.
- Holzapfel, Otto (1985). Rattenfänger und Volkslied. In *Geschichten und Geschichte. Erzählforschertagung in Hameln Oktober 1984*, Norbert Humburg-en edizioa, Hildesheim, Lax, 175.-179.
- Mieder, Wolfgang (1985). Die Sage vom "Rattenfänger von Hameln" in der modernen Literatur, Karikatur und Werbung. In *Geschichten und Geschichte. Erzählforschertagung in Hameln Oktober 1984*, Norbert Humburg-en edizioa, Hildesheim, Lax, 113.-128.
- Raedts, Peter (1977). The Children's Crusade of 1212. *Journal of Medieval History* (3), 279.-323.
- Üther, Hans-Jörg (1985). Die Rattenfängersage und die Brüder Grimm. In *Geschichten und Geschichte. Erzählforschertagung in Hameln Oktober 1984*, Norbert Humburg-en edizioa, Hildesheim, Lax, 19.-25.
- Üther, Hans-Jörg (2004). *The Types of International Folktales. A Classification and Bibliography, Based on the System of Antti Aarne and Stith Thompson. Part I: Animal Tales, Tales of Magic, Religious Tales, and Realistic Tales, with an Introduction*. (FF Communications 284). Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.

Corpusa

- Arnim, Achim von (argit.); Clemens Brentano (argit.) (1806). Der Rattenfänger von Hameln. In *Des Knaben Wunderhorn : Alte deutsche Lieder*. Lehen liburukia. Heidelberg, Frankfurt: Mohr u. Zimmer, J. C. B. Mohr. 44.-46. or. Hemendik eskuratua: <http://haab-digital.klassik-stiftung>.
- Azpeitia, Julene (1961). Arratoi batzallea. In *Amandriaren altzoan*, Zarautz, Itxa-ropena, 133.-136.
- Ballesteros, Xosé (2002). *Hamelingo txirularia*. Il.: Samuel Ribeyron. Euskaratzalea: Koldo Izagirre. Pontevedra: Kalandraka.
- Browning, Robert (1888). *The Pied Piper of Hamelin*. Il.: Kate Greenaway. London, New York: Frederick Warne. Hemendik eskuratua: <http://www.indiana.edu/~librcsd/etext/piper/index.html>
- Brüder Grimm (1993). Der Rattenfänger. In Hans-Jörg Üther (argit.), *Deutsche Sagen*, Lehen liburukia, München, Diederisch, 218.

- Brüder Grimm (1816). Die Kinder zu Hameln. In Hans-Jörg Üther (argit.), *Deutsche Sagen*, Lehen liburukia, München, Diederisch, 216.-218.
- Cela, Jaume (egok.) (1997). *Hamelingo xirularia*. Il.: Cristina Losantos. Euskaratzailea: Joxan Ormazabal. Donostia: Elkar, La Galera.
- Egaña, Urko (2012). Hamelingo txirularia. In *11 kantatzeko*. Il.: Leire Derteano. Musika: Olatz Amozarrain. Andoain: Lanku, 64.-69.
- Elizari, Erika (2012). *Hamelingo txistularia eta Txirri, Mirri eta Txiribiton. Pied Piper of Hamelin and Txirri, Mirri and Txiribiton*. Bilbo: Expressive Media Projects.
- Fuente, Chiqui de la (1989). *Hamelingo xirularia*. Gidoilaria: Carlos A. Cornejo. Euskaratzailea: Joseba Berriotxo. Donostia: Kriselu.
- Goethe, Johann Wolfgang von (2016). Der Rattenfänger. In *Gedichte*, Band 1, Altenmünster: Jazybee Verlag Jürgen Beck, 95.-96.
- Hamelin'go txirularia (Gipuzkoeraz)*. Euskaratzailea: Yon Oñatibia. Il.: Hidalgo. Bilbo: Edili, 1964.
- Hamelingo txirularia*. Donostia: Ttarttalo, 2010.
- Hamelingo xirularia*. Il.: De Villa. Bilbo: Maves, 1977.
- Jimenez, Miguel (egok./il.) (2004). *Hamelingo txistularia*. Euskaratzailea: Mari Eli Ituarte. Bartzelona, Bilbo: Orix, Gero.
- Kintana, Xabier (Egok.) Hamelingo txirularia. In *Txano gorritxo eta beste ipuin batzu*. Bilbo: Fher, 1992, 62.-77.
- Lluch, Enric (2014). *Hamelingo saxofoi-jotzailea*. Il.: Fran Parreño. Euskaratzailea: Rosetta Testu Zerbitzuak. Donostia: Erein.
- Marin, Lorena (2010) Hamelingo txistularia. In *Mutikoentzako ipuinak*. Il.: Pilar Campos. Itzultzailea: Antton Irusta. Madril: Susaeta, 297.-313.
- Mérimée, Prosper (1829). Il y a bien des années, les gens de Hameln... In *1572. Chronique du temps de Charles IX*, par l'auteur du « Théâtre de Clara Gazul », Paris, Alexandre Mesnier, 23.-28. [Iturria: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France]
- Naubert, Benedikte (1791). Die hamelschen Kinder, oder das Märchen vom Ritter St. Georg, in *Neue Volksmärchen der Deutschen*, 2. liburukia, Leipzig, Weygandsche Buchhandlung, 353.-480. [Lehenengo edizioa, anonimoa].
- Naubert, Benedikte (2013). Die hamelschen Kinder, oder das Märchen vom Ritter St. Georg. In *Volksmärchen der Deutschen*, 2. liburukia, Michael Holzinger-en edizioa, Berliner Ausgabe, 134.-187. Zeno.org Meine Bibliothek, permalink: <http://www.zeno.org/nid/20005428742>
- Retolaza, Jose Antonio (1987). Hamelingo txirularia. In *Arrotz ipuinak 2*. Il.: Pia Goiri, Bilbo: Kili-Kili.
- Salayero, Myriam (2007). *Hamelingo txirularia*. Il.: Fernando Noriega. Euskaratzailea: Aintzane Atela. Bilbo: Aizkorri.

- Schwob, Marcel (1925). *La lampe de Psyché ; Mimes ; La croisade des enfants ; L'étoile de bois* (9. edizioa). Paris: Mercure de France. [Iturria: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France]
- Urbieto, Imanol (2004). Hamelingo txirularia. In *Bazen behin*, L.g., Xirula Mirula.
- Verstegen, Richard (1628). (...) by reason of speaking of these Saxons of Transilvania. In *A restitution of decayed intelligence*, London, Iohn Bill, 85.-87. [Lehen edizioa: 1605]
- Wanley, Nathaniel (1778). At Hammel, a town in the Dutchy of Brunswick, in the year of Christ 1284. In *The Wonders of the Little World*, London, C. Taylor, 632. or. [Lehen edizioa: 1667]

ERANSKINA

HAMELINGO HAURRAK¹⁴

Mila berrehun eta laurogeita laugarren urtean gizon arraro bat agertu zen Hamelinen. Oihal anitz kolore biziko jantzi bat zeraman soinean, eta zioen horregatik Bundting deitzen ziotela; arratoi-ehiztaritzat aurkeztu zuen bere burua, eta hitzeman zuen hiriko sagu eta arratoi guztiak akabatuko zituela diru jakin baten truke. Harekin bat etorri ziren hiritarrak eta hainbesteko bat ematea agindu zioten. Bada, txirula atera du arratoi-ehiztariak, jo du, eta berehalaxe irten dira arratoiak eta saguak narrasean etxe guztietatik eta haren inguruan bildu. Bada, guztiak zeudela iruditu zitzaionean, abiatu zen eta tropa osoak jarraitu zion, eta Weser ibaira eraman zituen; jantzi-barrenak jaso eta uretara sartu zen; ondoren, animalia guztiek atzetik jarraitu zioten, eta barrura erorita ito ziren.

Behin plaga hartatik libre gelditu zirenean baina, damutu zitzaien hitzemaña, eta, era guztietako aitzakiak jarriz, zor ziotena ukatu zioten gizonari; hartara, haserre gorrian eta sumin-sumin eginda joan zen. Ekainaren 26an, San Joan eta San Pablo egunean, goizeko zazpietan –eguerdian, beste zenbaitek dioenez– berriz agertu zen, ehiztari-itxuran oraingoan, musaje beldurgarria zeukala eta kapelu gorri arraro bat zera-mala, eta txirula jo zuen kalezuloetan barrena. Aldi hartan, arratoirik eta sagurik atera ez, baizik eta lasterka joan zitzaizkion lau urtetik gorako haur, mutiko eta neskatiko ugari, eta haien artean alkatearen alaba jadanik heldua. Haur-aldra osoak atzetik jarraitu zion, eta kanpo aldera eraman zituen mendi bati buruz, non haiekin batera desagertu baitzen. Haurtzain batek, haien atzetik baitzihoan haur bat besotan zera-mala, gertatutakoa ikusi zuen urrutitik, gero bira erdia egin, eta albistea zabaldu zuen hirian. Lasterka joan ziren gurasoak trumilka portale guztien aurrealdera eta haurren bila hasi ziren bihotz-ilun; amek garrasi eta negar-lantu lazarri bat egin zuten. Orduetik aurrera, mezulariak bidali zituzten itsasoz eta lehorrez leku guztietara jakiteko norbaitek ikusi ote zituen haurrak, edo haurretariko batzuk, behintzat, baina guztia alferrik izan zen. Guztira, ehun eta hogeita hamar galdu ziren. Antza denez,

[14] Sorburu-testua: Brüder Grimm (1993). Die Kinder zu Hameln. In *Deutsche Sagen*, 1. liburukia [245. elezaharra], Munich, Diederisch, 216.-218.

halaxe dio zenbaitek, bi haur atzeratu ziren, eta berriz itzuli; haietako bat itsua zen, eta mutua bestea; beraz, itsuak ezin izan zuen erakutsi zein zen tokia, baina ongi-ongi kontaktu zuen nola jarraitu zioten juglarrari; mutuak, berriz, tokia seinalatzen zuen, nahiz eta ez zuen ezer entzun. Mutikotxo bat alkandora hutsean abiatu zen besteekin batera, eta jaka hartzera itzuli zen, eta horregatik zorigaitzetik eskapu egin zuen; zeren eta, berriz joan zenean, besteak desagertuak ziren muino bateko kobazulo batean. Oraindik ere erakusten da kobazulo hori.

Portaletik kanpora ateratzeko haurrak ibilitako kaleari *bungelose* (danbor-hotsik ez, soinurik ez, isila) esaten zitzaion XVIII. mendearen erdi aldera (seguruenik egun ere bai); izan ere, debeku zen han dantza egitea nahiz musika-tresnak jotzea. Baiki: musika joaz emaztegaia elizara eramaten zutenean, kale hartan barrena isildu behar zuten musikariek. Hamelingo haurrak desagertu ziren mendia Poppenberg deitzen da eta gurutze formako bi harri altxatu zituzten han. Batzuek diote haurrak leize batera eramanak izan zirela eta Transilvanian atera zirela atzera berriz.

Hamelingo herritarrek idatziz jaso zuten gertakaria hiriaren Liburu Nagusian, eta ohitura hartu zuten beren ediktuetan jartzea zenbat urte eta egun igaro ziren haurren galeraz geroztik. Seyfrieden arabera, ekainaren 26a adierazi orde, ekainaren 22a adierazi zen Liburu Nagusian. Udaletxean honako bertso-lerro hauek daude idatzirik:

*Mila berrehun eta laurogeita zortzian
Jesu Kristo jaio eta ondorenean
ehun eta hogeita hamar haur hemen jaiok
Hamelindik kanpo txirulari batek eramanak
Köppen azpian galduak.*

Eta ate berrian:

*Centum ter denos cum magus ab urbe puellus
duxerat ante annos CCLXXII condita porta fuit.*

1572. urtean, hiriko alkateak agindu zuen elizako beiratean kondaira irudikatzeke eta idazkuna jartzeko, zeina irakurtezina bihurtu baita gehientsuena. Halaber, txanpon bat irarri zen gertakariaren karietara.

HAMELINGO HAUREN ISTORIAO PROSPER MÉRIMÉEAREN ARABERA¹⁵

Grimm anaien bertsioan (Die hamelschen Kinder, 1816) oinarriturik idatzi zuen Prosper Mérimée berea (1829). *Chroniques du règne de Charles IX* liburuko lehen kapituluaren ager-tzen da Hamelingo txirulariaren istorioa. Mila buhamisak kapitainari eta Mergy zaldunari kontatzen die elezaharra.

[Mila izeneko buhamisa mintzo da]

-Kapitaina, izango zinen, ba, Hamelinen noizbait ere, ezta?

-Sekula ez.

-Eta zu, ofiziale?

-Neu ere ez.

-Ezin liteke! Ez al dut inor aurkituko Hamelinen izan denik?

-Urtebete eman nuen nik han -esan zuen zaldun batek.

-Ongi da! Fritz, ikusi al huen Hamelingo eliza?

-Ehun aldiz baino gehiagotan.

-Eta beirate koloreztatuak?

-Jakina.

-Eta zer ikusi huen beiratean margotua?

-Beiratean? Ezker leihoan, uste dinat gizon handi ilun bat dagoela txirula jotzen, eta haurrak haren atzetik lasterka.

-Hain justu. Ongi da! Gizon ilun horren eta haur horien istorioa kontatuko dizuet.

«Duela urte asko, Hamelingo jendea arranguraturik zegoen ezin konta ahalako arratoi parrasta bat zela kausa. Iparretik zetozen arratoiak samalda handitan, hain trinkoak, non lurralde guztia arratoiz

[15] Sorburu-testua: Mérimée, Prosper (1829). *Il y a bien des années, les gens de Hameln... In 1572. Chronique du temps de Charles IX, par l'auteur du « Théâtre de Clara Gazul », Paris, Alexandre Mesnier, 23.-28.* [Iturria: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France]

mukuru bete baitzen eta, hartara, gurdizainak ez baitziren ausartzen beren zaldiak igaroarazten piztia tzarrok igarotzen ziren bidetik. Dendena irentsi zuten berehalako batean; eta, niretzat ardo on honetatik basokada bat edatea den baino gauza hutsalagoa zen arratoi haientzat tona bat gari jatea aletegi batean.»

Edan zuen, ahoa xukatu, eta kontatzen jarraitu zuen.

–«Sagu-arteak, arratoi-txakurrak, pozoia, alferrik ziren guztiak. Bremendik ontzi bat ekarrarazi zuten hamaika ziento katuz kargatua; baina, atarramenturik ez. Mila arratoi hil arren, hamar mila agertzen ziren berriz, eta aurrekoak baino goseak are amorratuago. Alegia, kalamitate hari erremedioa bilatu ezean, gari-alerik ere ez zen geldituko, eta biztanle guztiak goseak hilko ziren.

Hara non ostiral batez agertu zen hiriko alkatearenera gizon handi bat, beltzarana, iharra, begi-handia, belarrietarainoko aho-zuloa, jaka gorritz beztitua, kapela puntazorrotza, xingolaz hornituriko galtza motzak, galtzerdi luze grisak, eta su koloreko errosetak zeuzkaten zapatak jantzita. Soinean larruzko zakuto bat zeraman. Iruditzen zait oraindik ere ikusten dudala.»

Milaren begiak landaturik zeuden harresira zuzendu ziren, nahigabe, begi guztiak.

–Beraz, ikusia duzu? –galdetu zuen Mergyk.

–Nik ez, baina gure amonak bai, eta hain ongi gogoratzen zuen haren aurpegia ze, haren erretratua egin zezakeen.

–Eta zer esan zion alkateari?

–«Eskaini zion, ehun dukaten truke, hiria askatzea mendean hartua zeukan gaitzetik. Ongi pentsatu duzen bezala, alkateak eta hiritarrek lehendabizitik eman zioten konformidadea. Berehalaxe atera zuen arrotzak brontzezko txirula bat zakutotik; ipini zen merkatuko plazan, eliz aurrean, eta hari bizkarra erakutsiz –ongi ohart zaitezte– doinu bitxi bat jotzen hasi zen, txirulari alemanek sekula jo gabea. Hara non doinu hura entzutean arratoiak eta saguak lasterka etorri zaizkion aletegi guztietatik, horma-zulo guztietatik, gapirio eta teilatuetako teila azpietatik, ehunka, milaka. Arrotzak, txirula gelditu gabe joaz, Weser ibairantz jo zuen, eta han, galtzerdiak kenduta, uretara sartu zen, Hamelingo arratoi guztiek jarraitu zioten, eta berehalaxe ito ziren. Bat bakarra baino ez

zen hirian gelditzen, eta ikusiko duzue zergatik. Magoak –izan ere, ho-rixe baitzen–, artean ere Weser-en sartu gabe, atzean zetorren bati gal- detu zion ea zergatik Klauss, arratoi zuria, ez zen oraindik heldu.

–Jauna –erantzun zuen arratoiak–, hain da zaharra, ezin da ibili.

–Hoa bila hi heu orduan –erantzun zuen magoak, eta etorritako bidetik itzuli zen arratoia hirira, eta laster itzuli zen arratoi handi zuri zahar bat lagun zuela, hain zaharra, hain zaharra, non ezin baitzen he- rrestan ere ibili. Arratoi gazteak zaharrari buztanetik tiratzen ziola, biak elkarrekin sartu ziren Weser-en, eta, besteak bezala, ito egin ziren. Pur- gatusa zen, beraz, hiria. Baina, arrotza udaletxean agindutako ordainsa- ria eskuratzeko agertu zenean, alkateak eta hiritarrek, gogoeta eginik ze, jada ez zirela zertan izan arratoiden beldur, eta uste izanik ze, erraz gailenduko zitzaizkiola babeslerik gabeko gizon bati, bada, lotsa galdur- rik, hamar dukat eskaini zizkioten agindutako ehunen orde. Arrotzak erreklamatu zuen: urruti bidali zuten; mehatxu egin zuen garestiago aterako zitzaieela ordaina, baldin ez bazioten tratuari hitzez hitz eusten. Hiritarrek barre-algara handiak egin zizkioten mehatxuagatik eta, *arra- toi harrapari eder galant hori!* deitzen ziotela, udaletxetik kanpo ezarri zuten. Hiriko haurrek iraina errepikatzen zioten, Portale Berriraino ja- rraitzen ziotela. Hurrengo ostiralean, eguerdi aldean, berriz agertu zen arrotza merkatuko plazan, baina kapela purpura-kolore batekin, mahukak altxatuta oso modu bitxian. Txirula bat atera zuen zakutotik, lehengoaren oso desberdina, eta, jotzen hasi orduko, hiriko mutiko guz- tiak, sei urtetik hamabost bitartekoak, atzetik joan zitzaizkion eta ha- rekin batera irten ziren hiritik.»

–Eta Hamelingo biztanleek haurrak eramaten utzi zioten? –Mergyk eta kapitainak biek batera galdetu zuten.

–«Koppenberg mendiraino jarraitu zioten, leize baten ondora; orain itxia dago. Txirularia leizean sartu zen, eta harekin batera haur guztiak. Denbora batez entzun zuten txirula-soinua. Gutxika-gutxika motelduz joan zen; azkenik ez zuten beste ezer entzun. Haurrak desagertu ziren, eta harrezkeroztik ez zuten sekula haien berririk izan.»

Buhamisa gelditu egin zen, entzuleen hazpegietan zelatatzeko zer- nolako eragina izan zuen kontakizunak.

Hamelinen egondako zaldunak hitza hartu eta esan zuen:

-Hain da egiazkoa istorio hau, non ezohiko gertaera bati buruz mintzatzen direnean, honela esaten baita: Hori gertatu zen gure haurrek alde egin eta hogeit urtera, hamar urtera... Gure haurren partiadatik hirurogei urtera arpilatu zuen Falkensteingo jaunak gure hiria.

-Baina harrigarriena da -esan zuen Milak-, garaitsuan, hemendik oso urrun, Transilvanian, zenbait haur agertu zirela aleman garbian mintzatzen, eta nondik helduak ziren ez zuten esaten ahal. Herrialde hartara ezkondu ziren, hizkuntza erakutsi zieten seme-alabei, eta hortik dator alemanez mintzatzea Transilvanian.

-Eta horiek al dira, ba, deabruak hara eraman zituen Hamelingo haurrak? -esan zuen Mergyk irribarrez.

-Egia hutsa da hori, zeruaren aurrean diot! -oihu egin zuen kapitainak. Transilvanian egona naiz, eta ongi asko dakit alemanez egiten dela han, eta inguru guztian, aldiz, demoniozko mintzo bat murduskatzen da.

Kapitainaren lekukotzak edozein frogak bezainbeste balio izan zuen.

(...)